

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Mardiyeva Shaxnoza
Amirovna

SamDCHTI,

“Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari” kafedrası o‘qituvchisi.

TALABALAR LIDERLIK QOBILIYATLARINI JAMOADA NAMOYON BO‘LISHINI PSIXOLOGIK VA IJTIMOIIY OMILLARI.

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini shakllantirishda, psixologik treninglardan foydalanish batafsil tarzda yoritib berilgan. Bundan tashqari talabalar trening davomida o‘zaro ijobiy hamkorlik munosabatlarini o‘rnatish. O‘zlarini boshqaruvchanlik, liderlik qobiliyatlarini o‘yin va mashg‘ulotlar orqali yuzaga chiqarish haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zi: Talaba jamoasi, liderlik qobiliyati, psixologik trening, jamoani boshqaruv madaniyati, liderlikni mezoni, rivojlantirish omillari, korreksiya.

Аннотация: В данной статье подробно описано использование психологического тренинга в формировании лидерских качеств в студенческом коллективе, а также установление позитивных отношений сотрудничества между студентами в процессе обучения. Предоставляется информация о развитии навыков самоуправления и лидерства посредством игр и тренингов.

Ключевые слов: студенческий коллектив, лидерские качества, психологическая подготовка, культура управления коллективом, критерии лидерства, факторы развития, коррекция.

Annotation: This article describes in detail the use of psychological training in the formation of leadership skills in the student team. In addition, the establishment of positive relations of cooperation between students during the training. Information about self-management and leadership skills development through games and training is provided.

Key words: Student team, leadership ability, psychological training, team management culture, leadership criteria, development factors, correction.

Bugungi kunda davlatimizning jahon hamjamiyatida tutgan oʻrni tobora oʻsib, mamlakatlar oʻrtasida madaniy va iqtisodiy aloqalar mustahkamlanib borayotgan davrda, uning kelajagini yaratuvchi yoshlarga taʼlim berish, ularning nutqiy koʻnikmalarni oʻstirish, taʼlim jarayonida yoshlarning liderlik xususiyatlarini rivojlantirish, jamoada oʻz oʻrniga ega boʻla olish koʻnikmasini shakllantirish, oʻzaro muloqotga kirisha olishga oʻrgatish hozirgi kunning eng muhim dolzarb muamolaridan biri hisoblanadi.

Jamoada liderlikni shakllantirish borasida olib borilayotgan ishlar tizimli olib borilishi lozimligi aniq aytib oʻtmoqda va yoshlar bilan ish olib borish turli xil farmonlarda oʻz aksini topgan. 2023-yil “Insonga eʼtibor va sifatli taʼlim yili” deb etirof etilgani tufayli talabalar oliy taʼlimga ishonch bilan jamiyatga qarab kelmoqda. Negadir taʼlim bu nafaqat ilm berish, innovasiyalarni yuzaga keltirish, tijoratlashtirish, balkim birinchi inson resursini shakllantirishdir. Oliy taʼlim qoshida fakultetda tyutorlar tomonidan olib borilgan mashqlarni aynan talabalarning guruhini jamoa darajasigacha va unda talabalarning liderlik qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan mashqlarni olib borish. Ushbu mashqlarning asosini ijtimoiy qonunlar tashkil etadi soʻng psixologik va pedagogik tamoyillar, falsafiy yoʻnalishlar tashkil etishi mumkin. 1-jadvalda 1-4-kurs talabalar jamoasini boshqarishda liderlik qobiliyatini rivojlantirish dasturining ishlanma modeli keltirilgan.

1-4 kurs talabalar jamoasini boshqarishda liderlik qobiliyatini rivojlantirish dasturi modeli

Jadval -1

Kurs	Jamoani boshqaruv madaniyati			
	Liderlikni mezon	Rivojlantirish omillari	Shaxs resurslari	Korreksiya
1-kurs (BTM)	Liderlar hokimiyat va holatga asoslanadi (Status, motivasiya)	Tashkiliy qobiliyatlarini ijodiy yondashuvini mavjudligi atrof-dagilarga taʼsir oʻtkazish olish.	Oʻz-oʻzini boshqara olish maqsadlarini anglash tashkiliy ishlar qoidalarini bilish.	Muammollarni hal qila olish jamoa bilan ishla olish.
2-kurs (PartTM)	Liderlik muloqot va hamkorlik qilishga asoslanadi (motivasion, faol, interaktiv)	Oʻz-oʻzini boshqara olish muammolarni hal qila olish tashkiliy qobiliyatlarini	Maqsadlarini anglash ijodiy yondashu-vini mavjudligi	Tashkiliy ishlar qoidalarini bilish atrof-dagilarga taʼsir oʻtkazish jamoa bilan ishla olish

3-kurs (OTM)	Liderlik bu jamoada va boshqaruv natijasida umumiy xarakter qilish kerakligi haqidagi fikrlarga asoslanadi (interaktiv, faol)	muammollarni hal qila olish tashkiliy qobiliyatlari o'z-o'zini boshqara olish maqsadlarini anglash ijodiy yondashuvini mavjudligi	-----	Tashkiliy ishlar qoidalarini bilish atrofdagilarga ta'sir o'tkaza olish jamoa bilan ishla olish
4 kurs (TTM)	Liderlik bu boshqaruv turida jamoa ichida obro'e'tibor va e'tirofga sazovor bo'lishiga asoslanadi. Motivasion, interaktiv, faol, status)	atrofdagilarga ta'sir o'tkaza olish tashkiliy qobiliyatlari	Maqsadlarini anglash o'z-o'zini boshqara olish tashkiliy ishlar qoidalarini bilish muammolarni hal qila olish ijodiy yondashuvini mavjudligi	Jamoa bilan ishlay olish

Treningning asosiy maqsadi: shaxsni psixologik (ruhiy) ozod qilish, bunda tabiiy erkinlikni his etishni, o'z guruhida va undan tashqarida o'zaro munosabat va aloqa o'rnata olishdan iborat.

Demak-ki, trening-shaxsda mavjud bo'lgan yoki vujudga keladigan muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma malakalarni hosil qilish maqsadida bahs-munozara, o'yin va mashqlar orqali o'tkaziladigan mashg'ulotlar yig'indisidir.

Shuni alohida qayd etish lozimki, trening jarayonida muammolarni yechish ham, bu boradagi bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish ham trenerdan shaxs psixologiyasi, shaxs individual psixologiyasi bilan ishlashni taqozo etadi. Shuning uchun psixologiyada bunday treninglar psixologik treninglar deb ataladi. Hozirgi davrda odamlar orasida ruhiy zo'riqish hollari avvalgi paytlardagiga nisbatan ancha ko'p uchrayotganligi va buning natijasida ko'pgina hayotiy muammolar vujudga kelayotganligi ko'pchilikni, ayniqsa keng jamoatchilikni, shuningdek aynan psixolog mutaxassislarini ham tashvishga solayotganligi bejiz emas. Aytish mumkinki bunday holatlar turli darajadagi zo'riqishlar natijasida vujudga kelmoqda. Har qanday psixologik treninglarni tashkil etish quyidagi bosqichlardan tashkil topadi.

1. Guruhni tashkil etish yoki yig'ish bosqichi.
2. Boshlang'ich bosqich.

¹ S.N.Alimxodjayeva, F.I.Haydarov "Psixologik treninglar ishlanmasi, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, 2008 yil.

3. Ishni olib borish bosqichi.

4. Yakunlash bosqichi.

Eng muhimi guruhni tashkil qilish bosqichi bo'lib, bunda quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak:

- Har qanday treningda (faqat nogironlar bilan o'tkaziladigan maxsus treninglarni hisobga olmaganda) tashqi jismoniy defektga ega bo'lgan va psixik holatida buzilishlar bo'lgan kishilar ishtirok etmasligi lozim. Negaki, bunday holatlarda aynan ana shunday kamchilikka ega bo'lganlarda aks ta'sir bo'lishi ehtimoli kuchliroqligi har qanday mutaxassis uchun tushunarli bo'lsa kerak.

- guruh a'zolarining soni 8 tadan 12 tagacha (ba'zi hollardagina 20 tagacha) bo'lgani ma'qul.

- ishtirokchilarning yoshi iloji boricha taxminan teng bo'lishi, ya'ni ular orasidagi farq 4-5 yoshni tashkil etishi mumkin (alohida qayd etish lozim, 45-50 yoshdan kattalar uchun trening juda katta va ahamiyatli ta'sirga ega bo'lmasligi va ular kutganchalik natija bermasligi ham mumkin).

- ishtirokchilar orasida ayol va erkaklar soni imkoni boricha teng bo'lishi kerak.¹

Bundan tashqari yana quyidagilarga ham e'tibor berish lozim bo'ladi:

Treningda muammosi bir xil bo'lgan odamlarni to'plash kerak. Trening ishtirokchilari iloji boricha bir-biriga notanish bo'lishlari lozim. Trening o'tkaziladigan xona albatta izolyasiyalangan bo'lishi shart, ya'ni hech kim ularni bezovta qilishi mumkin emas va ular ham boshqalarga halaqit bermasligi kerak.

Rasmiylashgan guruh bo'lishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Trenerdan auditoriya erkin bo'lishini ta'minlash va auditoriyani yaxshi bilish talab etiladi.

²Psixologik treninglar quyidagi tamoyillarga asoslanadi.

Faollik tamoyili.

Bu tamoyil ko'proq eksperimental psixologiya asosida quyidagi g'oyaga bo'ysunadi: Inson eshitganlarining 10%ni, ko'rganlarining 50%ni, aytib berganlarining 70%ni va nihoyat o'zi qilganlarining 90%ni o'zlashtiradi.

Ijodiylik tamoyili.

Bu tamoyilning asosiy mohiyati shundan iboratki, trening davomida ishtirokchilar guruhi psixologiyada aniq bo'lgan, kashf etib ulgurilgan g'oyalar, qonuniyatlarni topadilar, kashf qiladilar, eng asosiysi esa o'zlarining shaxsiy resurslarini, imkoniyat va sifatlarini anglab yetadilar.

Xulq-atvor obyektivlashishi (anglab yetilishi) tamoyili.

Mashqlar davomida ishtirokchilar xulq-atvori impulsivlikdan obyektivlik darajasiga o'tadi va trening davomida o'zgarishlar kiritish imkonini beradi. Xulq-atvor obyektivligining universal vositasi sifatida aks aloqa hisoblanadi. Guruhdagi aks aloqani yuzaga kelishini ta'minlash trenerning mas'uliyatidir.

Sheriklik (Subyekt-subyektlik) muloqoti tamoyili.

Sheriklik, yoki subyekt-subyektlik muloqoti boshqalar manfaati, ular hissiyotlari, his-tuyg'ulari, qayg'ulari, boshqa insonning shaxsiy qadr qimmatini deb tan olinadi. Ushbuning qo'llanilishi guruhda ishonch, ochiqlik iqlimini yaratadi. Yuqoridagi tamoyillardan tashqari, treningning samarali bo'lishi ma'lum bir

² Sh.Haydarova "O'yinlar trening to'plami" Toshkent 2008 yil.

jihatdan trenerning spesifik prinsiplariga ham bog'liqdir.

Trener har doim trening o'tkazishga kirishishdan avval o'ziga:2

Men qanday maqsadga erishmoqchiman?

Men nima uchun shu maqsadga erishmoqchiman?

Men qanday vositalar bilan unga erishmoqchiman? kabi savollarini berishi lozim.

Bu savollarga javobni trenerga guruh bilan ishlash davomida diagnostik tadqiqotlar ochib beradi.

Trener ish rejasining mundariyasi, guruhning rivojlanish va inoqlik darajasi, munosabatlar xarakteri, guruhdagi har bir ishtirokchining holati, uning o'ziga va boshqalarga nisbatan munosabati, treningga nisbatan munosabati, trenerning o'zining munosabati kabilar diagnostika obyekti bo'lib hisoblanadi.

Topshiriqning amalga oshirilishida birinchi qadam metodik (qadam) qo'llanmaning to'g'ri tanlanishidir. Eng ko'p qo'llaniladigani, guruhiy diskussiyalar, rolli o'yinlar, psixodrama va uning modifikatsiyasi hisoblanadi. Mashqni tanlash davomida trener quyidagi holatlarni o'ylab ko'rishi lozim: Mashqning natijasida nima bo'lishini; Guruh holati bir butunligicha o'zgaradimi; Guruhdagi har bir ishtirokchining holati alohida o'zgaradimi; Eng ko'pi bilan bir kishining yoki 2-3 kishining holati o'zgaradimi;

Kelajakda siljish uchun va rejada rivojlanish uchun material topiladimi;

Guruh qanday bosqichda turibdi: Inoq, erkin, ishtirokchilar orasida o'zini yaxshi his etayaptimi;

Guruh tarkibi: ijtimoiy-demografik xarakteristikasi: (jinsi, yoshi va h.k.).

Kun vaqti: Kun boshida diqqatni jalb qiluvchi mashqlar; kunning ikkinchi yarmida esa charchoqni oluvchi mashqlar tavsiya etiladi. Kelajakdagi ish mundariyasi va hokazolarni albatta inobatga olish lozim. Har bir treningni tashkil etilishida qatnashuvchi jamoanining faolligi katta ahamiyatga ega.

Muloqot mavzusiga tegishli o'yinlar.

«Buzuq telefon» mashqi.

Maqsad: Ma'lumot uzatishdagi buzilishlarni anglash.

Ma'lumotni anglangan holda idrok qilish va faol tinglash uslubini o'zlashtirish.

Yo'riqnoma: «Ushbu mashqimizda 6 kishi ishtirok etishi kerak. Bunda 5 kishi xonadan tashqarida poylab turishadi, 1 kishi esa xonada qoladi. Men xonada qolgan odamga og'zaki topshiriq aytaman. Bu odam iloji boricha hamma topshiriqni eslab qoladi va ikkinchi (xonadan tashqarida turganlardan biriga) odamga aytadi. Ikkinchi odam uchinchisiga, uchinchisi to'rtinchisiga va h.k. Biz esa ma'lumotlar qanday uzatilishini kuzatib turamiz. Keyin esa xuddi shu jarayonni muhokama qilamiz».

5 ta o'quvchi xonadan chiqqanidan keyin boshlovchi qolgan 1 kishiga quyidagicha topshiriq aytadi: «Siz maktab direktorining muovinisiz. Direktorimiz Sobir Komilovich Sizni ancha poyladilar. Lekin kelmaganingizdan so'ng sizga men orqali topshiriq aytib ketdilar. Aytdilarki, u kishi hozir bizga Yaponiya apparaturasini olish uchun hujjatlarni rasmiylashtirishga ketdilar, u yerdan chiqib rayonda kengaytirilgan yig'ilishga borar ekanlar. Agar ular soat 12 gacha kelmasalar o'qituvchilar majlisini o'zingiz o'tkazar ekansiz, bu majlisda 8 «b» sinfning

davomatini ko‘rib chiqish kerak. Keyin soat 15:00 da maktabimizga Polshadan kelayotgan mehmonlarni kutib olish uchun aeroportga 1 ta «Neksiya» bilan 1 ta «Damas» avtomashinasini chiqarish kerak ekan. Yana aytdilarki, soat 17:00da XTBning ijtimoiy ta‘minot bo‘limidan go‘sht kelar ekan. Hamma o‘qituvchilarga

2 kilogrammdan go‘sht tarqatib direktorning ulushini xolodilnikka solib qo‘ysangiz o‘zlari kelib olib ketar ekanlar».

Shundan so‘ng ma‘lumotlar birin-ketin kirib kelayotgan o‘quvchilarga uzatila boshlaydi.

Mashq so‘ngida odatda ma‘lumotning buzilishi kuzatiladi. Mashqda ishtirok etgan o‘quvchilar video yordamida ma‘lumot mazmunini bilib oladilar. Shundan so‘ng o‘quvchilarga har qanday ma‘lumotni birinchi manbadan olish zaruriyati aytib o‘tiladi. Ma‘lumotlarning bir kishidan ikkinchi kishiga o‘tishi natijasida u qanchalik o‘zgarib ketishi paydo bo‘ladigan mish-mish gaplarga asos bo‘lishi aytib o‘tiladi.

Ma‘lumot uzatishdagi xatolarni bartaraf etish maqsadida faol tinglashni o‘rganish mashqi taklif etiladi. Bu mashq yo‘riqnomasiga ko‘ra hamma o‘quvchilar uch kishilik guruhlariga bo‘linadilar. Bu guruhdagi uch o‘quvchi uch xil rolda ishtirok etadi: gapiruvchi, tinglovchi va nazoratchi. Gapiruvchi hayotdagi biror

bir voqyeani aytib beradi va tinglovchi bu voqyeani iloji boricha esida olib qolib, qaytadan takrorlab aytib berishi kerak. Nazoratchining vazifasi yo‘l qo‘yilgan xatolarni aytishdan iborat. Guruhdagi har bir ishtirokchi uchta roldan birortasida ishtirok etishi shart. Ushbu mashqni bajarish orqali ishtirokchilar verbalizasiya, ya‘ni faol tinglash metodini o‘zlashtiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1.S.N.Alimxodjayeva, F.I.Haydarov “Psixologik treninglar ishlanmasi, o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, 2008 yil.

2.Sh.Haydarova “O‘yinlar trening to‘plami” Toshkent 2008 yil.

3.Sh.A.Mardiyeva “Talabalar jamoasida liderlik qobiliyatini shakllantirishda psixologik treninglardan foydalanish imkoniyatlari” maqolasi O‘zMU xabarlari 126-130-betlar.

4.O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-T O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti. 2013 yi.